

'הו כנרת של (מי?)'

יוסי בן-ארצי

יהודה ניני, ההיית או חלמתי חלום: תימני כנרת – פרשת התיישבותם ועקירתם, 1930-1912. תל-אביב: עם עובד, 1996, עמ' 349.

פרשת התיישבותם של תימני כנרת לא היתה כביכול אלא הערת שוליים בהיסטוריה של ההתיישבות היהודית החדשה בארץ-ישראל. אך דרכן של הערות שוליים שהן עשויות להוות חרך צר לעולם תוכן עשיר ומרתק. ואמנם עצם העובדה ההיסטורית שבשנים 1912-1930 ישבו משפחות תימניות אחדות בסביבות 'בית המוטור', על פיסת אדמת זיבורית הסמוכה לביצה, משהו שבין 'הופיץ לוביבריק', בלשון תושבי כנרת האשכנזים, לא זכתה אלא להערת אגב בספר זה או אחר. גם אז הודקק המחבר למאמץ ניכר על מנת לדלות סימוכין לפרשה, לא כל שכן להרחיב עליה את הכתוב. אותן משפחות לחמו מלחמת הישרדות עיקשת ומרשימה, אך לא זכו להטביע חותם נוף של ממש במקום, לא כל שכן לא חוללו תפנית היסטורית או התיישבותית שראויה היתה לדעת מחברי ה'קלסיקה' של תולדות ההתיישבות להזכירה או לציינה במיוחד. המעיינים ב'קלסיקה' זו, כגון בספרו של אלכס ביין,¹ לא ימצאו התייחסות כלשהי לתימני כנרת ולגורלם, ואילו חיים גבתי הגדיל והזכיר אותם במילה אחת (בדיוק) בספרו הסוקר מאה שנות התיישבות.² מרגלית שילה, בספרה

העוסק בפעולות המשרד הארץ-ישראלי, הרחיבה בנושא התימנים, אך לא הזכירה את תימני כנרת כחלק מקורותיה של החווה או של הקבוצה.³ צבי שילוני, שחקר את פעולות הקרן הקיימת בשנים שעד מלחמת העולם הראשונה, ציין אמנם כי זו בנתה חמישה בתי מגורים למשפחות התימנים בכנרת,⁴ אך השמיט אותם מתולדות 'נחלת הקהק"ל בדלאיקה, היא כנרת'.⁵ תימני כנרת היו אם כן להערת אגב בהיסטוריוגרפיה היישובית, ושנים ארוכות שכנה פרשת ניסיון התיישבותם ואחיותם באזור כנרת במרתפיו הנידחים של הזיכרון.

ובכל זאת לא נתנה הפרשה מנוח, וצפה ועלתה מחדש בהודמנויות שונות, פה ושם במחקר⁶ ופה ושם בספרות הזיכרונות של העלייה השנייה.⁷ ובעיקר היו אלה מצבותיהם של תימנים אחדים בבית הקברות המיתולוגי של כנרת אשר לא אפשרו להתעלם משותפותם בגורלו של האזור. מבקרים שהרימו גבה ושאלו מה לתימנים ולפנתאון המופלא של כנרת, זכו בעבר לתשובות מעורפלות, וההיסטוריה כוזבר לא יכלה לסייע בידם רבות, שכן לא היו אלא הערת שוליים...

ברם בשני העשורים האחרונים צפה ועלתה שאלת תימני כנרת באופן ישיר יותר, וסחפה עמה ציבור מתרחב והולך של מתעניינים. כמו במקרים רבים אחרים, בני הדור השני והשלישי הם שאינם מרפים בבקשם אחר עוללות אבותיהם. עבודת גמר אחת לתואר מוסמך, סרט

3 מ' שילה, נסיונות בהתיישבות: המשרד הארץ-ישראלי, 1908-1914, ירושלים תשמ"ח, עמ' 160-170.

4 צ' שילוני, הקרן הקיימת לישראל וההתיישבות הציונית 1903-1914, ירושלים 1990, עמ' 314.

5 שם, עמ' 229.

6 נ' דרויאן, באין מרוב קסמים, ירושלים תשמ"ב.

7 ב' חבס (עורכת), ספר העלייה השנייה, תל-אביב תש"י, עמ' 327-342.

1 א' ביין, תולדות ההתיישבות הציונית מתקופת הרצל ועד ימינו, תל-אביב תשי"ד, עמ' 99-102.

2 ח' גבתי, 100 שנות התיישבות, א, תל-אביב תשמ"א, עמ' 152.

קולותיהם הרמים של האבות המייסדים של ארגונים אלה, שנטו א־פריורי אהבת נעורים וחסד מופלג ל'ערש העלייה השנייה'? במה ישכנעו אותם תימנים שהם בעצם הגורם שהיה במקום יותר זמן רצוף מכל 'תובע' אחר את אדמות כינרת כולן? ומי העלה בדעתו שאולי ניתן לצרף אותם, למזג אותם בקבוצה המחודשת של ימי העלייה השלישית? גם הניסיון להיאחו בלובי העדתי או לפרוט על נימים עדתיות פוליטיות (מפלט מקובל גם בימינו) נדון לכישלון. וכך, כמו בכרוניקה של סוף ידוע מראש, נגזר דינם להיות מועברים שלא מרצונם למקום אחר, חדש, מרוחק, שהיו בו אמנם יותר תימנים ויותר סיכויים לקיום, כפר מרמורק. כל הסוגיות הללו מנותחות על ידי ניני באופן בהיר,

תיעודי ועבודה סמינריונית - כל אלה נעשו בידי צאצאים משני צדי המתרס ההיסטורי: בני מרמורק, שלשם הועברו תימני כינרת לאחר שאולצו לנטוש את בתיהם, ובן כינרת שחונך כל ימיו כי 'התימנים לא היכו שורש' בכינרת ולכן עזבו אותה, ואשר גילה לפתע פתאם את קשיות הלב של הדמויות שלאורן חונך. היה זה הוא שקירב מחדש את התימנים מכינרת אל אנשי הקבוצה ונאבק בניסיונות להכרית את זכרם מעל קירות 'בית המוטור'⁸ אך לכלל טיפול היסטורי שיטתי, יסודי, המעמיד גרסה מבוססת על פי כללי מחקר אלמנטריים, הגיעה פרשת תימני כינרת רק עם מחקרו של יהודה ניני, דעסקינן הכא.

ניני מגולל את הסיפור המרתק, העצוב, האנושי כל כך של הניסיון העקר של כעשר משפחות מיוצאי תימן להיאחו בחלק מאדמות חוות כינרת. צעד אחר צעד מוליך המחבר את קוראיו בדרך הנפתולים של קומץ מאלו שנחשבו 'פועלים טבעיים', ואשר התיישבו ב'בית המוטור' ובסביבתו בשלהי 1912. תחילה נאבקו מרה בתנאי הסובב, בבעיות עבודה, בקשיי מגורים, בתאונות ובמחלות. ייסורי הצפיפות והמחסור באמצעים לייצור ולהתבססות, שלא פסקו גם כאשר נבנו עבורם חמישה בתי מגורים, התחלפו ברבות הימים בייסורי נפש קשים לא פחות: אל פיסת הקרקע המעטה שלהם לטשה עיניה קבוצת כינרת, אשר נאבקה גם היא על סיכוייה לשרוד ולהתבסס. שני הצדדים גייסו כוחות, תומכים וארגונים למען עמדתם, אך המאבק היה כמעט חסר כל סיכוי מראש: מי ישעה לקבוצת תימנים קטנה, שאינה מקושרת בטבורה לממסד הפועלי, למרכז החקלאי ולהסתדרות העובדים, לעומת

8 המדובר בעמרים אידלמן, חבר כינרת, שחקר את הפרשה במסגרת עבודת סמינריון מורחבת בחוג ללימודי ארץ־ישראל באוניברסיטת חיפה.

כל פועל מתיישב קיבל עשרה דונם, ומשפחות התימנים, שלושים במספר – שני דונם למשפחה. ואכן התימנים הסתובבו בטקס חנוכת המושב כאבלים בין חתנים. היה זה מובן וברור כמעט כי הפועל הטבעי מסתפק במועט, צרכיו מועטים, הוא פשוט שונה. בנקודה זו אין הספר תורם תרומה חדשה, אך הוא מעמיק את המוסכם והמקובל בקרב העוסקים בהתיישבות. ואולם ההנחה הסמויה של ניני כי תימני כינרת נעקרו ממנה בגין תימניותם ובגין נוקשות לב ורדיפה חסרת רחם של אבות קבוצת כינרת ושל הממסד החקלאי, בעל בריתם הטבעי, הנחה זו כלל אינה מבוססת. כאן יוצאת פרשת תימני כינרת מכלל מקרה פרטי, ונכנסת להקשר הרחב יותר של תולדות ההתיישבות. תימני כינרת, שהיו מעטים במספר, חסרים גב ארגוני תומך ודחוקים על פיסת קרקע קטנה מכדי לבסס עליה יישוב של ממש, לא היו שונים במובנים אלה מקבוצות התיישבות רבות בעת ההיא. קורות ההתיישבות עמוסות בניסיונות שכשלו, בקבוצות שהתפרקו, בגרעינים שלא התגבשו ובנקודות יישוב של ממש שננטשו לעשרותיהן. ההיסטוריוגרפיה מדגישה כמובן את ההצלחות, מספרת את סיפורם של המנצחים ושל השורדים. אך החוקרים העוסקים בנושא יודעים היטב כי במהלך מאה השנים עטורות ההצלחה של מעשה ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל, היו מאות מקרים של נטישת יישובים ושל התפרקות קבוצות התיישבות.¹⁰ אין מדובר במקרים של עזיבה מחמת מאורעות מלחמה או הסדרים פוליטיים. מדובר בתהליכים פשוטים של העדר כוח פנימי,

שוטף ומתון, אף כי הכעס האצור אינו נעלם מבין דפי הספר ולו לרגע.

אכן מלאכת ההיסטוריון נעשתה כאן כמעט במרב האיכותי האפשרי. פירור אחר פירור של מידע (שאיננו מרובה) לוקט מארכיונים וממקורות שונים ומגוונים. העובדות הרבות אורגנו ברצף ההיסטורי של הפרשה, לא בלי ניסיון להציגו על רקע אירועים כלליים ורחבי הקשר. סופו של דבר, הועמדה בפני הקורא רקמה ארוגה היטב של הפרשה, גם אם נקייה מכל 'נייטרליות מדומה', כלשון ההקדמה (עמ' 14).

ואמנם קשה להשתחרר במהלך קריאת הספר מן הרושם כי מטרתו הברורה היא העמדת 'גרסה מתקנת' ויצירת צידוק לטענה כי תימני כינרת סולקו אחרי ככלות הכול ממקומם בעיקר בגלל תימניותם ושונותם ולא בגלל מסכת גורמים מורכבת ומסובכת יותר. גישתו זו של ניני לגיטימית לחלוטין, אך דומה שבפרספקטיבה של כתיבת תולדות ההתיישבות יש להאיר גם את חולשותיה. ניני אכן מצליח ליצור תמונה של 'טובים' ו'רעים' בפרשה. לא כל ה'טובים' תימנים אמנם, ושיפוטו את ה'רעים' סלחני, מתון ומוחל; הוא מבין אותם, אך הוא גם אינו מהסס ליטול את עמדת השופט, ואינו מסתפק רק בהגשת התבשיל לקורא – שלא ישגה חס וחלילה בשיפוטו (אם יש טעם בכלל בשיפוט).

ככלל קיפוח התימנים בימי העלייה הראשונה ובמיוחד בזו השנייה אינו זקוק עוד להוכחות ולראיות. ניני עצמו וגם ניצה דרויאן ואחרים שבו והציגו את העוולות, ההתעללויות, אי הצדק ואי השוויון מצד כל העושים במלאכת ההתיישבות כלפי התימנים בהתיישבות הכפרית. די אם נתבונן במקרה האפייני כל כך של הקמת מושב הפועלים נחלת-יהודה (1913) ליד ראשון-לציון.⁹

9 סקירת נחלת-יהודה, 1 בדצמבר 1914, אצ"מ, KKL 3/15; ב"צ עראקי קלורמן, 'התיישבות פועלים

תימנים ואשכנזים: מראשון-לציון לנחלת-יהודה ובהזרה, קתדרה, 84 (תמוז תשנ"ז), עמ' 85-106. 10 ב"צ מיכאלי, 'יישובים שניטשו, תל-אביב 1980; נ' קליאט, 'נטישת יישובים וחידושם בהתיישבות הציונית', אופקים בגיאוגרפיה, 9-10 (1984), עמ' 118-93.

עבודת כביסה
במושבה כינרת

מגזר הכובית יוצרי

קבוצתיים (ולא של יוצאי תימן) באזור כינרת גופה: קבוצת הר־כינרת למשל, אנשי גניגר שנדחקו מאדמות דגניה (ג) ועוד. בתוך כך אנשי קבוצת כינרת - שהיו גם הם בעין הסערה, גרו עדיין בחצר המיתולוגית ולא קיבלו נקודת קבע לבנייני משק ומגורים משל עצמם (זה קרה רק בשנת 1926) - ביקשו להבטיח את קיומם. האיזם על עתידם היה מוחשי בהחלט - הן מבחינת חוזקם הפנימי והן מבחינת האמצעים שעמדו לרשותם. הם נאבקו על גורלם לא פחות מקבוצות אחרות בכלל ולא פחות מגרעיני התיישבות שבסביבות הכינרת בפרט.

זהו ההקשר ההיסטורי שבו יש לראות את התהליכים שהביאו לעקירתם של תימני כינרת. חלשים בעצמם, חסרים תמיכה חיצונית וגב

העדר גורם תומך, מחסור במימון, דלות קרקעות וכל מיני סוגים של גורמים חברתיים וכלכליים אחרים. מוסדות ההתיישבות היו עסוקים לא אחת בגורלם של אתרים ושל יישובים אשר לא היה סיכוי לבססם, וכיוונו באופן שרירותי קבוצות וגרעיני התיישבות לאתרים חדשים, או צירפו אותם לקבוצות התיישבות אחרות. במיוחד היה זה חזון נפרץ בשנות העשרים, אותן שנים שבהן התרחשה גם פרשת תימני כינרת. קבוצות מצליחות (כמו טירה בחוף הכרמל) כמו גם קבוצות שנכשלו, פוזרו ולא קיבלו אמצעי קיום. באותן שנים התלקחו מאבקים חריפים על צורות ההתיישבות הרצויות, והיו - כמו זלמן דוד לבונטין - שתקפו בחריפות רבה את טיפוסי ה'התיישבות העובדת' דווקא. הם קראו לעידוד היוזמה הפרטית ופסלו את הקבוצה כדרך הראויה.¹¹ במערבולת הזו נסחפו גם יישובים

¹¹ ד"ר לבונטין, לארץ אבותינו, ג, תל-אביב תרפ"ח, עמ' 79-81; וראה גם: "דרורי, 'עמדותיהם של

ד'בוטינסקי, גליקסון ולבונטין בשאלות הקרקע וההתיישבות בראשית שנות העשרים, ר' קרק (עורכת), גאולת הקרקע בארץ ישראל: רעיון ומעשה, ירושלים, 1990, עמ' 199-208.

וההבנה כי היו הם שותפי גורל לקורותיה של כינרת היו לנחלת רבים אף בטרם ניגש ניני למחקרו, והם חוקים שבעתיים לאחריו. לא מעט תרמו לכך גם בני כינרת אחדים שבושו במעשה אבותיהם - לא במעשה ה'גירוש', כי אם במעשה ההשכחה וההדחקה מספרי קבוצת כינרת, מזיכרונותיה, ממורשת המקום שספגו, משדותיה וממטעיה.

אכן עניין בולט בספרו של ניני הוא החשבון העדין והמתמשך עם ותיקי כינרת - ובעיקר עם ב"צ ישראלי. מחד גיסא אין ניני גוקט ביטויים קשים או בוטים, והוא אף 'מבין' את פשר התנהגותו של ישראלי בפרשה. מאידך גיסא הוא מתמיד בגימוד דמותו לעומת גיבורים 'אמתיים' כמו אהרון שר, שנפל בתל-חי. הקורא חד הזיכרון נתקל כמה וכמה פעמים, ולעתים אף באותן המילים, באזכור העובדה ששר לא הסתפק ב'פטפטת' ו'בעסקנות', אלא קם, עשה מעשה ונפל בתל-חי (וגם, דרך אגב, סייע לתימני כינרת בעת צרה), וזאת ב'ניגוד' לרבים ומפורסמים (עמ' 121). ואם היה לקורא ספק מיהם אותם אחרים, בא ניני ומעמיד זה מול זה את שר - שיצא לתל-חי, בעוד 'אחרים, מאלה שנחשבים לעמודי התווך של כנרת, לא עשו זאת' (עמ' 158). ובהמשך אותו עמוד קורמים 'עמודי התווך' עור וגידים, ומתמצים בדמותו של ב"צ ישראלי, ש'עזב לזמן לא מועט' את כינרת - אך לא שם פעמיו לתל-חי כדי ליפול בה כי אם ההפך מכך, עבר ליפו רחמנא ליצלן ועבד בהסתדרות התקלאית. בהמשך אותה פסקה נועץ ניני את חוד קולמוסו בישראלי ומשער השערה: 'למען חיים אלה מחוץ למקום המגורים, ואולי על מנת לעבור למקום נוח יותר כדי להתאושש ולחדש כוחות, נוצר המושג שליחות'. ואם שכח הקורא כי ישראלי היה עסקן ששליחותיו התארכו, לעומת שר שנפל בגליל,

פוליטי, הם ניצבו מול ה'בעלים' (בעיני עצמם) על כינרת - זו הגשמית וזו הסימבולית - מי שדלתות הממסד המחליט כדלתות ביתם שלהם, פתוחות בפניהם ומקבלות את עמדתם ללא עוררין. אילו עמדה בפני ישראלי, הרחול וחבריהם קבוצה אשכנזית אחרת, היתה גם היא מסולקת מ'בית המוטור' כמו גם מהר-כינרת, וכן אמנם סח אהרון שידלובסקי לניני - וזה אכן נוטה להאמין לו לרגע קט (עמ' 314). כשם שב'בית המוטור' אין מוזכרים מתיישביו המקוריים-התימנים - כך גם בהר-כינרת מכסים עצי האבוקדו את שרידי הנאחזים במקום. מכאן שתמונת העקירה של תימני כינרת חייבת להיתפס בהקשרה הרחב ולא דווקא בהקשר התימני, ויש להפריד בין היחס המפלה הכללי לתימנים בשנות העלייה הראשונה והשנייה ובין המאבק על משאבי הקיום שבאדמות כינרת.

העמדת הפרשה בהקשר דלעיל לא היתה מפחיתה כמובן מעצמתן של תחושות הקיפות, הטינה, הכעס והעצב המלוות את הספר לכל אורכו. במיוחד ניכר הדבר בפרק הדין בניסיונות ההשכחה והסרת השלט המנציח את מקום מושבם של תימני כינרת. מעשה האיוולת הזה של אהרון ישראלי, בנו של בן-ציון 'האיום', מאשש לכאורה ובדיעבד את העובדה כי שושלת הישראלים וחבריה אכן התגכלו לתימנים בחייהם, כמו גם במותם. עניין זה מפרנס כמובן את תחושות הקיפות והעלבון, הגם שמדובר באיש או בקבוצת אנשים צרי מוחין אפילו בהבנתם את מעשי הוריהם. אך דומה שדווקא עשייה כגון זו, בימינו הסוערים, משיגה תוצאה הפוכה. העניין בפרשת תימני כינרת התחזק דווקא כאשר ניסו להשכיחה, וכמות הביקורים, סיורי הלימוד והעניין של התקשורת במקום עלו ופרחו ככל שנמחקו האזכורים והוסרו השלטים. ההכרה בראשונותם של תימני כינרת

להסיר עוד קליפת מיתוס מוותיקי כינרת ומייסדיה, או שמא להאדיר את האשמתם באכזריות כלפי מי שאינו מבשרם (או עדתם)?¹² ומעניין לעניין: כאשר נכנסים לשדות המחקר של תולדות ההתיישבות ראוי לעתים להעמיק חקר ולחפש מעט יותר פרטים על האישים הנזכרים ולא להותירם משובשי שם או מעוטרים בסימני שאלה. כך למשל מופיע שמואל הר-חול, מאבותיה של כינרת המחודשת, בשמו המקורי - זנדברג. לשוא חיפשתי בכל העמודים המזכירים אותו אם אמנם ידע המחבר ששמו עוברת לימים, וכי לעוסקים בתולדות ההתיישבות זנדברג אינו אומר הרבה, אך הר-חול מצלצל מיד באוזניהם, ומקשר אותם לקורות ההתיישבות בהר-כינרת ובכינרת.

כך גם שובש כמה פעמים שמה של אחת מן הדמויות המרכזיות בתולדות ההתיישבות ובעיצוב דמותה של החקלאות העברית בארץ-ישראל, הלא הוא יצחק וילקנסקי, שנודע לימים גם כאלעזרי-וולקני, ולו עוד שמות עט אחדים. בעמ' 176 הוא נזכר כוולקנסקי, בעמוד שלאחריו כא' וילקנסקי, בעמ' 183 כוולקנסקי, ואם עד כאן מדובר בציוטטים שאולי נשתבשו במקור, הנה בעמ' 194 ו-218 מופיע שוב וילקנסקי והפעם בעט המחבר, ומכאן גם במפתח מופיע אחד א' וילקנסקי, ולך דע שמדובר בכלל ב' וילקנסקי. חוששני שהר-חול והן וילקנסקי ספגו כאן מעט מכעסו של ניני, בגין עמדתם השלילית כלפי יישובם של תימני כינרת.

דוגמה אחרונה היא זו של פרופ' מיד (Mead), אשר עוטר מיניה וביה בסימן שאלה, לאמור - מיהו, או אולי טעות במקור המצוטט (עמ' 12

12 ניני מצטט כאן את חיה רוטברג, ספר מאוחר, תל-אביב תשמ"ז, עמ' 66-68 אך יד לזכרה של גרינפלד הציבה כבר שנים קודם לכן ברישמה שפרסמה אודות המקרה אצל: חבס (לעיל, הערה 7), עמ' 702-705.

שב ומזכיר ניני זאת (עמ' 172-173, 234-235 ושוב בעמ' 300).

הנגדת דמותו של שר הטוב, המטה יד לאחיו התימנים, המתמיד לעבוד והממהר לסייע לנצורי תל-חי ואינו מסתפק בנאומים, לדמותו של ישראלי, שנעדר מן המקום, ושהיה לשטן בדרכם של תימני כינרת (עמ' 294), לא נועדה לפגוע בישראלי, אלא לחזק את הטיעון - שאינו זקוק להוכחה - כי לתימני כינרת זכות ישיבה רצופה במקום (עד 1930) לא פחות מאשר לבן-ציון ולחבריו. אגב כך, פוגע ניני בזכויותיו של ישראלי, שהיה איש עבודת האדמה בכל מאודו, פעל להבאת התמר לארץ, ובגיל מבוגר מאד התגייס לבריגדה במלחמת העולם השנייה. ב"צ ישראלי היה איש הגשמה ומופת לעבודה פיזית עד זקנתו, וגימודו בידי ניני אינו שונה ממה שעשו אחרים לתימני כינרת.

ואם בחזרות תכופות על טיעונים מדובר, קשה שלא להצביע על חזרות אחרות המופיעות בספר, כעין 'סחיטת לימון' התייעוד (הדל יחסית) עד תומו. התכתבות שר וישראלי למשל מופיעה פעמיים, מילה במילה (עמ' 172-173, 234-235). פניית הרצפולד למחלקה לחקלאות מצוטטת תחילה תוך ציון שחותם נוסף לא זוהה, אך מיד אחר כך שב ומופיע המכתב במלואו והפעם מזוהה כבר החותם, הוא ח' קולר (עמ' 176, הערה 192, עמ' 182). גם ציטטות זהות אחרות נשורו שוב ושוב, פעם לחיזוק ראיה זו ופעם להצגת טיעון אחר.

דומה שהשיטתיות והמגמתיות גברו כאן על שיקולי עריכה והגהה, אך במקרה של תימני כינרת, שאהדת הקורא נתונה להם א-פריורי, הן גורעות מעצמת החיבור ואינן מחזקות אותה. למה להביא למשל את סיפורה של מרים גרינפלד האומללה ששמה קץ לחייה כי לא אבו לקבלה בחצר כינרת (עמ' 151), אם לא כדי

צורה קולקטיבית אחרת.¹³ אי הכרת הרקע הזה קשורה בדברינו דלעיל על ההקשר החיוני כל כך להעמדת תמונה היסטורית איכותית ועשירה, והבאת הדוגמאות הללו איננה באה להפחית מאיכות המחקר והכתיבה של הספר. אותו הקשר חיוני כדי להבין באופן ראלי ומוחשי יותר כיצד זה הונחו, קופחו ואחר כך גם הועתקו תימני כינרת בניגוד לרצונם לאתר התיישבות חדש ומרוחק. אמנם שאלות ההקשר הכללי והרבה שאלות אחרות נותרות בעינן, וצורמת במקצת התחמזה לתהות מעט יותר על המשפחות והדמויות הפועלות, שהרי מי ישוב ויחקור פרשה זו פעם נוספת? אך דווקא כך אפשר לשוב ולומר: התיישבות התימנים בכינרת וסילוקם ממנה היו אולי הערת שוליים בקורותיה רצופות התלאות של ההתיישבות היהודית החדשה בארץ-ישראל, אך דרכן של הערות שוליים...

179). לא רק יודעי ח"ן, כי אם כל העוסק בלבטי ההתיישבות בשנות עשרים, הן השנים שבהן טולטלו תימני כינרת טלטלה עזה, יודע כי בסוף 1923 ביקר בארץ על פי החלטת ההנהלה הציונית פרופ' אלוור מיד, מומחה לחקלאות מארצות-הברית. הלה התבקש לחוות דעתו על שיטות ההתיישבות, רכישת הקרקעות, צורות ההתיישבות הרצויות והקיימות ועוד. הסקר של מיד, כמו גם זה של פרנץ אופנהיימר בשנת 1926, היו חלק ממדיניותה של ההנהלה הציונית, שביקשה להסתייע בסקרים אלה כדי לגבש את דרכי פעולתה בארץ. הדות של מיד עורר רעש גדול בשעתו, וזכה לביקורת וגם ללגלוג מצד המבוקרים, וחשיבותו התפוגגה עד מהרה. לשיטתו צפוי היה בני דווקא למצוא עניין בדבריו של מיד, שלא היסס להטיל ספק בצידוק קיומם של קבוצות וקיבוצים או של כל

13 א' רופין, ההתיישבות החקלאית של ההסתדרות הציונית בארץ-ישראל, תל-אביב תרפ"ח, עמ' 134-